В. В. Павлюк
(м. Шепетівка)

О. О. КАНДИБА (ОЛЬЖИЧ)—ПРОВІДНИК ОУН.

Олег Кандиба—Ольжич-Кардаш відомий в історії України як науковець, поет, політик, один з голів Проводу Українських Націоналістів. Культурним референтом Культурної Референтури ПУН О. Ольжич був у 1937-1942 р.р. На Віденському конгресі ОУН в 1929 році такої референтури взагалі не передбачалось, бо завдання і компетенції її значною мірою збігались з завданнями двох інших референтур (ідеологічної і пропагандистської), а й в деяких питаннях з суспільно-політичною референтурою. В 1937 році полковник Євген Коновалець створив культурну референтуру, яка мала завдання сформувати духовний сектор діяння ОУН, створити для організації філософсько-світоглядний фундамент, визначати перспективи діяльності і черговість завдань на довгий період і головне—вести агітаційну і пропагандистську роботу серед населення.

Культурна Референтура ПУН за висловом Володимира Маруняка стала ділянкою "тривимірної діяльності О. Кандиби ("Наука, поезія, політика", який протягом 1937-1942 р.р. віддав себе всеціло. Центром Культурної Референтури була Прага. Там зосереджувався великий український творчий потенціал, який мав значний вплив на українське культурне життя. Спрямовував діяльність цього українського духовного центру О. Кандиба. Як керівник референтури він розумів, що для досягнення поставлених завдань треба опиратися не лише на власні сили, але й мобілізувати наявні позаорганізаційні сили. Звичайно, на глибоке опрацювання філософсько-ідеологічних основ Культурної Референтури ПУН в Ольжича було мало часу, бо в кінці 30-х років етнічні українські землі опинились в епіцентрі світових подій.

Як керівник Культурної Референтури ОУН Олег Кандиба направляється на Закарпаття, де йшла боротьба за українську державність. З його ініціативи була створена організація "Летюча Естрада", завданням якої було ведення пропаганди українських самостійницьких ідей серед місцевого населення.

Опираючись на допомогу своїх ідейних товаришів У. Самчука, Ю. Горліса-Горського та інших О. Ольжич створює літературно-мистецьке товариство "Говерла", яке видавало одноіменний місячник, редактором якого був сам Ольжич. Крім культурно-просвітницької діяльності він був членом військового штабу Карпатської Січі. З ліквідацією Карпатської України Ольжич, як і тисячі інших бійців, був заарештований і кинутий до в'язниці. Чудом звільнившись він емігрує до Відня, де редагує збірник "Карпатська Україна в боротьбі", пише статті "Вояки—будівничі", та "Український націоналізм". В своїх працях автор висловлює власне бачення процесу виникнення, діяльності і поразки як Карпатської Січі так і Карпатської України в цілому. На думку Ольжича, виникнення Карпатської України значно завдячується широкій діяльності ОУН. В праці "Дух руїни" (1940 р.) О. Ольжич зазначав: "...творчий дух, потуги молоді і здорової української нації та її еманації—ОУН переборе всі історичні хвороби, щоб збудувати нову українську дійсність".

Початок Другої світової і німецько-радянської воєн зумовили нові напрямки діяльності ОУН і її Культурної Референтури. Вийшовши в похід на Київ в 1941 році, О. Ольжич лише епізодично займається справами культурної Референтури, бо на його плечі лягла відповідальність за діяльність всієї ОУН(м) на теренах Східної України. Але й така побічна діяльність в галузі культури була досить плодотворною.

Ініціатива згуртування творчих працівників на основі української національної ідеї виходила від "похідної групи" ОУН(м), що прибула до Києва. Організаторські функції виконував О. Ольжич, його осередок створив у Києві Спілки письменників, музикантів, лікарів, музейних працівників, інженерів. Олена Теліга налагодила випуск нелегального журналу "Литаври". Крім, того певний час видавалися часописи "Розбудова нації" та "Український вісник". При редакції газети "Українське слово" було створено видавництво з тією ж назвою, а також політичний клуб інтелігентів ім. гетьмана Павла Полуботка. Газета "Українське слово", на думку Юрія Бойка, почала виходити у вересні 1941 року в Житомирі. *) Та коли 19 вересня 1941 року німці захопили Київ, то видання газети було перенесено до Києва і 18-е число за 29 вересня вийшло в столиці України.

Редактором "Українського слова" став член ОУН Іван Рогач, йому активно допомагали—І. Ірлявський, П. Олійник, Оршан-Чемеринський, Яковенко, Шпуль, Ситник і інші. 22 жовтня до них приєдналася О. Теліга. Будити національну свідомість українців, відроджувати національну душу було основним завданням "Українського слова". Тираж газети коливався від 20 до 50000 примірників (за деякими джерелами 40-45 тисяч). З великою сміливістю газета розкривала основні духовні проблеми українства і практичні завдання для створення української держави.

Навколо українських друкованих органів гуртувалися професори Е. Орнацький, Я. Шумелда, Ю.

Шевельов, літератори М. Степовий, С. Ярошенко, Д. Гуменна, А. Любченко, І. Головко, Т. Осьмачка, В. Пачовський, М. Зеров та інші.

Спочатку окупаційний режим не наважувся робити тиск і заборонити публікацію статей націоналістичного характеру. Проте, десь у листопаді-грудні великий тиск і заборони почали діяти. Фашисти налякані активним зростанням націоналістичного руху в грудні 1941 р. і в перших місяцях 1942 року вчинили погром над впливовими українськими силами, зосередивши головний удар на київській групі О. Ольжича. Жертвами того погрому стали рушійні сили народного руху, зокрема О. Теліга, Орест Чемеринський, Іван Рогач, Микола Кузьмик та інші. Всього було розстріляно понад 40 провідних діячів ОУН(м). Німці закрили популярну газету "Українське слово", стратили голову Київської Міської Управи Володимира Багазія, вигнали з органів управління, поліції та преси національно свідомих українців.

Враховуючи велике значення преси, як знаряддя впливу на населення, що перебувало під німецькою окупацією по всій Україні почали виходити газети і журнали, які видавалися українською мовою. В "Доповідній записці про діяльність українських націоналістів на окупованій території України..." начальник Українського штабу партизанського руху Строкач і начальник розвідвідділу УШПР Мартинов повідомляли про активізацію українських видавничих авторів записки зазначають, що в Полтаві два рази на тиждень виходить газета "Голос Полтавщини" редактором якої був Петро *Сагайдачний. Він же редагував харківську газету "Нова Україна". В Кривому Розі видавалась газета* "Дзвони",в Сумах—"Сумський вісник", в Рівному—"Українське життя", в Костополі на Рівненщині-журнал "Україна" і т.д.

Гауляйтер України Еріх Кох з приводу появи великої кількості українських видань зазначав: "Українсько-націоналістичні газети можуть бути терпимі, але повинні проходити цензуру німецьких військових властей".

Керовані О. Ольжичем "похідні групи" ОУН(м), незважаючи на вкрай обмежені можливості робили спроби налагодити книговидавничу справу. Більшою мірою це їм вдалося у Львові, меншою—в Києві та інших містах Лівобережжя. Зокрема, видано збірки поезій Т. Осьмачки "Сучасникам", Ю. Клена "Каравели", М. Ореста "Луни літ" та ін. Тиражі книг були невеликими і були невідомі широкому загалу.

У квітні 1942 р. за рішенням київської міської управи було засновано новий музей- "Музей"—архів переходової доби", який очолив професор О. Оглоблин. Завданням музею було збирати фото, газети, документи, листівки, письмові свідчення "про панування більшовиків у Києві, їхній терор та руйнування". Музей мав бути свідченням відродження українського націоналістичного життя в усіх його проявах.

В ряді міст України—Львові, Києві, Харкові, Дніпропетровську, Житомирі, Тернополі, Станіславі, Полтаві, було відкрито кілька театрів —музично-драматичних і драматичних. Репертуар цих театрів складався із п'єс "Запорожець за Дунаєм", "Наталка Полтавка", "Назар Стодоля", "Сорочинський ярмарок", "Вій і ін. В ролях із числа відомих акторів можна було бачити Гмирю—солістa Харківського театру опери і балету, оперні артисти І. Зейферт та М. Донець-Тессер, композитора Ступницького, кінорежисера Кавалерідзе і ін.

В страхітливих умовах фашистської окупації "похідна група" ОУН(м) на чолі з О. Ольжичем прагнула відродити і "Просвіту". В налагодженні роботи київської "Просвіти" взяли участь поетеса Олега Теліга, професори Євген Онацький, Ярослав Шумелда, Юрій Шевельов, літератори Тодось Осьмачка та Михайло Зеров. Очолив організацію М. Тобілевич. "Просвіти", як правило діяли легально . в основу їх діяльності було покладено традиції просвітянських товариств на всьому шляху їх історичного існування. Тут об'єднувалися українські націоналісти різних політичних напрямів, що боролися за самостійність України.

Просвітянські гуртки виступали з аматорськими спектаклями, намагалися взяти під свій контроль роботу шкіл, влаштовували лекції, концерти, відзначали релігійні свята. Наприклад, Харківська "Просвіта" на свято Різдва 1942 року організувала урочисті збори, колядування, святковий стіл. Стіни прикрашали портрети Т. Шевченка, С. Петлюри, І. Мазепи, А. Мельника. Та ж харківська "Просвіта" провела панахиду і концерти в дні пам'яті Т. Шевченка та С. Петлюри.

На першому етапі діяльності харківської "Просвіти" активну роль у ній відігравали члени ОУН Крачук та Коник, які намагалися взяти під свою опіку молодіжну організацію "Просвіта", виступали з програмними настановами від імені ОУН. Крім Харкова активно діяли "Просвіти" у Дніпропетровську, Запоріжжі, Полтаві, Києві та інших містах. Характеризуючи відношення гітлерівців до діяльності "Просвіти" слід зазначити, що на перших порах окупанти сприйняли її з байдужістю, а в кінці 1942 року, коли заборонялась діяльність всіх організацій націоналістичного спрямування, фашисти вдалися до розправи з "Просвітами".

Важливим етапом діяльності підпільної сітки ОУН Наддніпров'я, яку очолював О. Ольжич була спроба утворити загальноукраїнський представницький орган. За його ініціативою 5 жовтня 1941 року створено такий орган, який отримав назву Українська Національна Рада. До неї ввійшли представники

Києва, Житомира, Вінниці, Умані, Рівного, Кам'янець-Подільського, Чернігова, Львова, Буковини, Кубані, Карпатської України.

У творенні Національної Ради у Києві і взагалі в громадсько-політичному житті столиці центральну роль відігравав О. Кандиба, а також його співробітники Я. Гайвас, С. Сулятицький, К. Гадзевич і ін. Спершу, з допомогою членів ОУН, створено міську управу, яку від 21 вересня до 25 жовтня 1941 року очолював професор О. Оглоблин. Вже тоді Кандиба мав зустрічі з впливовими особами Києва і обговорював потребу утворення Української Національної Ради, яка функціонувала б як "всенаціональна репрезентація", до якої входили б різні суспільно-політичні течії і елементи, які готові боротись за Самостійну Соборну Державу українського народу. За своєю структурою Українська Національна Рада мала спиратися на все населення України через районні і обласні Ради, які на місцях виконували б обов'язки влади. Першим кандидатом на голову Ради був академік А. Кримський, якого не вдалося знайти—його евакуювали на схід. Залишилися два кандидати: професор М. Величківський і професор О. Корсунський. За пропозицією О. Корсунського головою вибрано М. Величківського**.

О. Кандиба і учасники зборів пов'язували утворення Української Національної Ради з державними актами 1917-1920 років і тим самим підкреслювали безперервність українського державотворчого процесу. Німецька адміністрація була стурбована розвитком української справи. Національній Раді було запропоновано перетворитися на Український Громадський Комітет, а коли ця пропозиція була відкинута 17 листопада офіційне існування Національної Ради заборонили. Навіть підпільне її існування стало неможливим через масові арешти українців у Києві в грудні 1941 р.

Даючи оцінку діяльності ОУН Джон Армстронг у своїй праці "Український націоналізм" зазначив: "Український націоналізм був одночасно динамічним і антикомуністичним рухом, спроможним вести глибоку пропаганду у Східній Україні під німецькою окупацією... Він мав відданих людей,які вели організовану працю і породжував ентузіазм і готовність до жертв..." Саме такою відданою і готовою до жертв людиною був О. Кандиба—Ольжич.

*) перше число "Українського слова" побачило світ 3 серпня 1941 р. в Житомирі.— прим. М. Костриці.

**) професор М. Величківський, як і О. Ольжич, є уродженцем м. Житомира - прим. Г. Мокрицького.

1. Бойко Ю. "Українське слово" у 1941 році //Український історик.-1968.-№1-4.
2. Бойко Ю. Вибрані праці.-К., 1992
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953.-К., 1994.-Т.2.
4. Вовк О. Висвітлення тематики ОУН і УПА в "Українському історику" // Український історик.-1994.-№1-4.
5. Городицький З. Українська Національна Рада. Історичний нарис.-К., 1993.
6. Задорожний В., Вегеш М. Карпатська Україна у світлі нових документів //Сучасність. -1992.-№4.
7. Вегеш М., Задорожний В. Карпатська Україна в 1938-1939 рр. деякі аспекти соціально економічного й політичного розвитку // УІЖ.-1995.-№2.
8. Коваль М. Доля української культури за "нового порядку (1941-1944 рр.) // УІЖ.-1993.-№1-2.
9. Коваль М. "Просвіта" в умовах "нового порядку" (1941-1944 рр.) // УІЖ.-1995.-№2.
10. Прокоп М. Київ 1942. // Сучасність.-1993р.-№.
11. Визначні постаті визвольної боротьби України.-Стрий, 1992.